

ШЛЯХИ ПІДВИЩЕННЯ РІВНЯ ЖИТТЯ СІЛЬСЬКОГО НАСЕЛЕННЯ В УКРАЇНІ

Шляхи підвищення рівня життя сільського населення в Україні

Розроблені Програмою підвищення рівня життя сільського населення в Україні Міністерства у справах міжнародного розвитку Великобританії (DFID)

*За редакцією Романа Шмідта, заступника Державного секретаря
Міністерства аграрної політики України*

*Упорядник: Юрій Кухарук, український керівник Програми підвищення рівня
життя сільського населення в Україні*

Колектив авторів:

Богдан Дроздовський

Юрій Кухарук

Олеся Дубок

Петро Ільків

Світлана Прокопенко

Роман Корінець

Михайло Лесів

Ірина Лизогуб

Наталя Харченко

Олена Буслаєва

Микола Гриценко

Тамара Осташко

Надія Тимошенко

Таїса Стадніченко

... першою з проблем є боротьба з бідністю...

*З виступу Прем'єр-міністра України Віктора Януковича
у Верховній Раді України 21 листопада 2002 року*

... мета Програми – зниження рівня бідності у сільській місцевості в Україні.

*З технічного завдання
Програми підвищення рівня життя сільського населення в Україні*

СЛОВО ДО ЧИТАЧА

Міністерство аграрної політики України тривалий час співпрацює з проектами технічної допомоги, які здійснюються за підтримки Уряду Сполученого Королівства Великобританії та Північної Ірландії. Британська технічна допомога була розпочата в Україні з перших років її незалежності, в 1991-1992 роках, і успішно впроваджується понині.

Діяльність Фонду "Know How" (колишня назва Міністерства у справах міжнародного розвитку Великобританії) була спрямована на пошук рішень з підвищення ефективності роботи нерентабельних колективних сільськогосподарських підприємств та державних переробних і торгівельних підприємств. Протягом 1995-1998 років діяльність проектів була зосереджена на розробці практичних моделей реформування колективних сільськогосподарських підприємств на прикладі Донецької області (Проект приватизації землі). Пізніше проекти зосередили свою діяльність на постприватизаційній підтримці новостворених господарств. Зокрема, в Проекті реструктуризації великих господарств, який було розпочато в Одеській області у травні 1996 року, більше уваги приділялось маркетинговим та юридичним аспектам цієї проблеми.

В 1998 - 2001 роках проекти Міністерства у справах міжнародного розвитку (DFID) Великобританії реалізовувалися в Донецькій та Одеській областях.

У Донецькій області на базі Проекту "Служба підтримки сільськогосподарських підприємств" було створено Донецьку аграрну дорадчу службу "Донецькагроконсалт".

Проект Підтримки сільськогосподарських підприємств та сільського населення на Одещині розпочав роботу в грудні 1998 року. Спираючись на попередні результати (Проект з реструктуризації великих сільськогосподарських підприємств), він апробував на пілотній основі ряд економічних моделей та альтернативних видів діяльності з підвищення доходів сільськогосподарських підприємств та сільського населення. Крім надання консультацій та проведення навчання з реорганізації колективних сільськогосподарських підприємств, Проект розробив конкретні моделі вирішення проблеми заборгованості цих підприємств та її реструктуризації, передачі об'єктів соціальної сфери місцевим громадам та управління ними, створення сільськогосподарських обслуговуючих кооперативів за участю фермерів та власників особистих підсобних господарств. Була апробована система цінового моніторингу "Ринкова інформаційна система у сільському господарстві". Ця модель в системі цінового моніторингу була визнана Міністерством аграрної політики України базовою. З метою запровадження такого досвіду було проведено ряд всеукраїнських нарад та семінарів за участю представників Міністерства та головних управлінь сільського господарства і продовольства обласних державних адміністрацій.

На початку 2000 року Британським урядом розпочато проект "Підвищення рівня життя сільського населення" у Макарівському районі Київської області. В рамках цього проекту були створені Макарівський сільськогосподарський обслуговуючий кооператив, кредитна спілка, сільськогосподарська дорадча служба та інші елементи сільської інфраструктури. На початку 2002 року на їхній базі проведено семінар за участю Віце-прем'єр-міністра України,

заступників голів обласних державних адміністрацій та начальників центрів реформування сільського господарства областей.

З урахуванням позитивного досвіду і хороших результатів проектів у Донецькій, Одеській та Київській областях, Міністерство у справах міжнародного розвитку Великобританії наприкінці 2001 року розпочало найбільшу комплексну "Програму підвищення рівня життя сільського населення в Україні". Цією Програмою передбачається відпрацювати пілотні моделі та механізми розвитку підприємництва у сільській місцевості шляхом створення дорадчих служб, обслуговуючих кооперативів, кредитних спілок, третейських судів тощо, що сприятиме зайнятості та підвищенню рівня життя сільського населення в Україні. Програма реалізується в Донецькій, Луганській, Одеській та Київській областях.

Програма сприяє реалізації державної аграрної політики Міністерства, основною метою якої є підвищення добробуту селян та соціальний розвиток сільської місцевості.

В цьому виданні презентується базове дослідження особистих селянських господарств у пілотних громадах Донецької, Одеської та Київської областей, а також шляхи підвищення рівня доходів сільського населення на прикладі Київської області.

Сподіваюся, що наведені у виданні матеріали будуть корисними для політиків, фахівців місцевих державних адміністрацій, органів місцевого самоврядування та сільських громад.

З повагою

Роман Шмідт,
*заступник Державного секретаря
Міністерства аграрної політики України*

ЧЕРЕЗ ДОБРОБУТ СЕЛЯНИНА ДО ЗАМОЖНОЇ ДЕРЖАВИ

У сільській місцевості проживає сьогодні близько третини населення, яке переважно зайняте в агропромисловому виробництві, де створюється третина внутрішнього валового продукту. Але, як не прикро про це говорити, значна його частина знає, що таке бідність.

Оплата праці у сільському господарстві тривалий час була найнижчою серед галузей економіки і складала у 2000 році тільки 48,4% від загального середнього рівня й не досягала навіть межі малозабезпеченості.

Чи не тому зменшуються споживчі витрати селян, особливо на непродовольчі товари і послуги? Як не парадоксально це звучить, але виробники сільськогосподарської продукції дедалі менше вживають сьогодні м'яса, яєць, молока, не говорячи вже про фрукти.

Життєвий рівень значної частини сільського населення знаходиться за межею бідності. Ця проблема вимагає особливої уваги з боку державної влади, оскільки, як писав французький лексикограф і філософ кінця XVIII - початку XIX століття П'єр Буаст, "надмірна бідність народу завжди є злочином її вождів".

Не можна сказати, що питання соціально-економічного розвитку сільської місцевості залишається поза увагою владних структур. Є закони, укази, постанови, але про суттєві зрушення у цій справі сьогодні говорити не доводиться.

Програма підвищення рівня життя сільського населення в Україні, яка реалізується Міністерством у справах міжнародного розвитку Великобританії, має благородну мету. Проекти, які підтримуються цією Програмою, реагують на найбільш нагальні потреби сільського населення. Створені в рамках Програми **кредитні спілки, центри сільськогосподарського дорадництва, обслуговуючі кооперативи** є реальним внеском у справу подолання бідності. А створені, за сприяння Програми, громадські організації мають шанс стати центрами розбудови громадянського суспільства. Практично, програма на локальному рівні створює базу їхніх позитивних змін.

У програми є добре вибудована методологія: перш ніж щось пропонувати, треба досконало вивчити проблему. Підтвердженням цьому є запропоноване дослідження.

Впевнений в успіху Програми, тому що в нас одна мета: підвищення рівня життя селян. Адже багатий селянин - багата держава. На тому й стоїмо.

Іван Томич,

Народний депутат України,

голова Комітету Верховної Ради України

з питань аграрної політики та земельних відносин,

президент Асоціації фермерів та приватних землевласників України

ПРОГРАМА ПІДВИЩЕННЯ РІВНЯ ЖИТТЯ СІЛЬСЬКОГО НАСЕЛЕННЯ В УКРАЇНІ

Програма підвищення рівня життя сільського населення в Україні є програмою технічної допомоги, реалізація якої відбувається за рахунок фінансової підтримки Міністерства у справах міжнародного розвитку Великобританії. Основою для виконання Програми є Меморандум між Урядом України та Урядом Сполученого Королівства Великої Британії та Північної Ірландії про технічну допомогу від 10 лютого 1993 року та Меморандум про взаєморозуміння між Урядом України та Урядом Сполученого Королівства Великої Британії та Північної Ірландії в особі Міністерства у справах міжнародного розвитку Великобританії щодо реалізації Програми підвищення рівня життя сільського населення в Україні від 21 листопада 2002 року.

Програму було розроблено спільно з українськими та британськими урядовими партнерськими організаціями. Від Уряду України активну участь у розробці Програми брало Міністерство аграрної політики України, яке пізніше стало її реципієнтом. Реалізація Програми, зареєстрованої відповідно до Постанови Кабінету Міністрів України від 15 лютого 2002 року, №153 "Про створення єдиної системи залучення, використання та моніторингу міжнародної технічної допомоги" 10 січня 2002 року Міністерством економіки та з питань європейської інтеграції України (реєстраційна картка проекту №1094), розпочалася в грудні минулого року і триватиме протягом наступних трьох років.

Головна мета Програми зазначена у її назві - підвищення рівня життя сільського населення. Для досягнення цієї мети Програмою розробляються та запроваджуються моделі забезпечення стабільного підвищення рівня життя сільського населення та розвитку сільських територій.

Цілі Програми – розвиток села та зменшення рівня бідності серед сільського населення – співпадають з цілями, які визначено у "Стратегії подолання бідності", затвердженій Указом Президента України. Як зазначив також нещодавно Прем'єр-міністр України Віктор Янукович, подолання бідності є головним пріоритетом в його роботі. Зниження рівня бідності, зокрема в сільській місцевості, є одним з тих питань, які включено до програм соціально-економічного розвитку областей.

Подолання бідності передбачає вирішення цілого комплексу проблем села, таких як безробіття, низька продуктивність праці як в особистих селянських господарствах, так і у сільськогосподарських підприємствах, недоступність нових високоєфективних технологій, матеріальних та технічних ресурсів, ускладненість доступу до кредитних ресурсів, недостатнє забезпечення правовою та економічною інформацією, зокрема брак інформації про ринки збуту та ціни на сільськогосподарську продукцію, низький рівень розвитку соціальної інфраструктури села.

Програмою підвищення рівня життя сільського населення в Україні передбачено створення в пілотних областях комплексної системи механізмів вирішення проблем, пов'язаних із бідністю на селі. Такими механізмами є дорадчі служби, кредитні спілки, обслуговуючі кооперативи, маркетингові та інформаційні системи, третейські суди, а також громадські організації, які об'єднують селян для вирішення проблем громади та сприяють розбудові громадянського суспільства. Зусилля Програми спрямовані на підтримку таких структур.

На сьогодні у межах Програми створено 17 центрів дорадчих служб, 3 кредитні спілки, 10

обслуговуючих кооперативів та 14 громадських організацій у Київській, Одеській та Донецькій областях, розроблені моделі захисту прав власності та приватних інтересів, підвищення рівня зайнятості та доходів сільського населення, розвитку сільських громад, передачі об'єктів соціальної сфери у комунальну власність тощо.

У 2002 році Програма розпочала діяльність у Луганській області. Тут передбачається реалізація раніше апробованих та розробка нових моделей підвищення рівня життя сільського населення.

Реальним успіхом Програми можна буде вважати досягнення стабільного підвищення рівня життя сільського населення у пілотних громадах завдяки функціонуванню механізмів, розроблених у межах Програми. Цього успіху не можна досягти без державної підтримки, без відповідного законодавства, без активних дій виконавчої влади, які спрямовані на розвиток сільської місцевості, без тісної співпраці Програми і Уряду.

Подальша діяльність Програми полягає в удосконаленні існуючих і розробці нових моделей підвищення рівня життя сільського населення, розвитку сільських територій та передачі їх урядовим структурам для подальшої реалізації на території інших регіонів України. З цією метою за підтримки Програми планується створення Інституту сільського розвитку, який має стати авторитетним дослідницьким та інформаційно-ресурсним центром у зазначеній сфері. Це слугуватиме досягненню загальної мети – подоланню бідності серед сільського населення України.

Підґрунтям для побудови моделей Програми є неупереджене вивчення сучасних проблем сільської місцевості. На замовлення Програми Київським міжнародним інститутом соціології було проведено базове дослідження домогосподарств у пілотних громадах Донецької, Одеської та Київської областей. Інші громади було залучено до проведення базового дослідження як контрольні групи, відносно яких можна було б вимірювати рівень змін у пілотних громадах.

Головна мета дослідження – визначити рівень бідності у пілотних громадах, де почала працювати Програма. У майбутньому це допоможе оцінити вплив Програми на зниження рівня бідності і, водночас, дієвість запроваджених Програмою механізмів.

Дані, отримані у процесі дослідження, свідчать не тільки про наявність проблем, труднощів сільського розвитку, але, що не менш важливо, можуть сприяти пошуку шляхів їхнього подолання.

Слід ще раз наголосити, що результати дослідження стосуються лише тих громад, де дослідження вже проводилося. І хоча результати дослідження не можуть вважатися статистично достеменними для конкретних районів, областей чи країни загалом, окремі показники бідності на селі та проблеми сільського населення є характерними й для інших регіонів України.

Програма бачить своє завдання не тільки у виявленні проблем, які є на селі, а й у пошуку шляхів їхнього вирішення.

Сподіваємося, що досвід Програми буде корисним для органів державної влади при формуванні та реалізації державної політики щодо подолання бідності та підвищення рівня життя сільського населення в Україні.

Богдан Дроздовський,

менеджер Програми підвищення рівня життя сільського населення в Україні Міністерства у справах міжнародного розвитку Великобританії

БАЗОВЕ ДОСЛІДЖЕННЯ ДОМОГОСПОДАРСТВ У ПІЛОТНИХ ГРОМАДАХ ДОНЕЦЬКОЇ, ОДЕСЬКОЇ ТА КИЇВСЬКОЇ ОБЛАСТЕЙ

1. РЕЗЮМЕ

У даній брошурі викладено основні результати дослідження сільських домогосподарств, проведеного Київським міжнародним інститутом соціології у співробітництві з Міністерством у справах міжнародного розвитку Великобританії в межах реалізації Програми підвищення рівня життя сільського населення в Україні. Дослідження проводилося Київським міжнародним інститутом соціології в червні 2002 року методом формалізованого інтерв'ю. Польовий етап проходив з 5 по 22 червня 2002 року в 65 сільських радах трьох областей України: Київської, Донецької та Одеської¹.

Дане дослідження планувалося з метою вивчення впливу Програми підвищення рівня життя сільського населення на рівень добробуту, доступність різних видів послуг, залученість сільських мешканців до громадських організацій, а також на інформованість громадськості та її участь у прийнятті рішень.

Враховуючи загальну мету дослідження, базове дослідження проводилося, з одного боку, у домогосподарствах, де щойно розпочала свою діяльність програма підвищення рівня життя сільського населення (такі домогосподарства увійшли до експериментальної групи), і, з іншого боку, у домогосподарствах, що знаходяться на території сільських рад, відібраних методом випадкової виборки у тих самих районах (такі домогосподарства увійшли до контрольної групи). Залучення контрольної групи надасть можливість в подальшому при проведенні повторного дослідження простежити особливості змін, що відбудуться в експериментальній і контрольній групах².

У даному дослідженні з одним із членів домогосподарства (тим, хто відповідає переважно за ведення домашнього господарства і краще за інших знає його витрати) проводилося інтерв'ю про склад сім'ї, прибутки, витрати, споживання продуктів харчування, земельну ділянку, власність тощо. Крім цього, в кожній сім'ї випадковим чином відбирався один член домогосподарства віком 16 років або старший. З ним проводилося інтерв'ю щодо ціннісних орієнтирів сільського населення. Опитувався член домогосподарства, день народження якого був найближчим до дати проведення інтерв'ю.

Усього в результаті польового етапу було проведено 1565 інтерв'ю, з них в експериментальній групі проведено 1044 інтерв'ю, а в контрольній – 521 інтерв'ю. В Київській області було проведено 393 інтерв'ю, Одеській – 524 інтерв'ю і Донецькій – 648 інтерв'ю. У польових дослідженнях за проектом взяли участь 48 інтерв'юерів. В даному дослідженні частка тих, хто відповів (response rate), складає 78%.

¹ Більш докладно результати дослідження представлено в аналітичному звіті Київського міжнародного інституту соціології, наданому Програмі підвищення рівня життя сільського населення в Україні.

² У даній брошурі ми розглядаємо експериментальну і контрольну групу разом, не проводячи порівняння між ними, хоча за деякими показниками експериментальна і контрольна групи відрізняються.

За матеріалами дослідження сільських домогосподарств, проведеного Київським міжнародним інститутом соціології у співробітництві з Міністерством у справах міжнародного розвитку Великобританії в рамках реалізації Програми підвищення рівня життя сільського населення в Україні в червні 2002 року

2. ОСНОВНІ РЕЗУЛЬТАТИ ДОСЛІДЖЕННЯ

2.1 Споживання та рівень бідності сільських домогосподарств

Обстеження умов життя населення проводилося в межах домогосподарств. В сучасних економічних умовах поняття "домогосподарство" і "сім'я" дуже близькі. Мається на увазі особа або сукупність осіб, які мешкають в одному житлі та ведуть спільне господарство. Рівень життя домогосподарства характеризується системою показників, серед яких найважливішими є доходи і ресурси, з одного боку, і витрати домогосподарства – з іншого. Проте за основу дослідження рівня життя домогосподарств прийнято приймати показники щомісячного середнього споживання сімей на душу як більш реальні порівняно з показниками сукупних доходів, які респонденти схильні занижувати, і показники грошових витрат, що в сучасних умовах не повністю відображають рівень споживання населення України, особливо сільського.

Споживання сільських домогосподарств в опитаних сільських радах складає в середньому 766 гривень на місяць у розрахунку на домогосподарство. 72% цієї суми припадає на продовольче споживання і 28% – на споживання непродовольчих товарів та послуг. Щомісячне середньодушеве споживання дорівнює 314 гривень.

У даному дослідженні ця цифра використовується як індикатор рівня бідності, оскільки грошові доходи та витрати лише частково відбивають рівень бідності населення України. Наприклад, за даними цього дослідження загальне споживання у 2,2 рази перевищує грошові доходи сільського населення і у 2 рази перевищує грошові витрати. Це значною мірою пояснюється вагомістю натуральних доходів з підсобного господарства у структурі доходів сільських сімей.

Визначення межі бідності є початковою процедурою при проведенні будь-якого аналізу бідності. Індивідів або домогосподарства вважають бідними, якщо їхній життєвий рівень (як правило, оцінений за розміром та розподілом доходу чи споживання) є нижчим від мінімально припустимого порогу, що його називають межею бідності.

У даному дослідженні для визначення бідних домогосподарств ми зосередилися на двох показниках, що широко використовуються при аналізі бідності в Україні:

- **прожитковому мінімумі**, який щоквартально розраховується Міністерством праці та соціальної політики України і який характеризує рівень середньодушевого доходу, що забезпечує придбання визначеного набору матеріальних благ та послуг, потрібного для забезпечення основних потреб людини;
- **межі бідності**, яка розраховується Радою з вивчення продуктивних сил України НАН України за даними вибіркового обстеження умов життя домогосподарств, що проводиться Держкомстатом України; межа бідності визначається як оцінка в регіональних цінах вартості споживчого кошика населення, сукупні витрати якого не перевищують 75% медіанного рівня сукупних витрат в розрахунку на умовного дорослого.

Обидва показники розраховуються як на загальнонаціональному, так і на обласному рівнях із урахуванням регіональної специфіки, що особливо актуально для даного дослідження.

Для того, щоб виділити соціально-демографічні характеристики груп, що піддаються найбільшому ризику (злидених груп), ми використовуємо відносну межу бідності, вона дорівнює 50% медіани споживчих витрат домогосподарств обстежених громад кожної області.

Поточні значення цих показників наведено в таблиці 1.

Показник	Вартісна величина на місяць, грн.	
Прожитковий мінімум Показники прожиткового мінімуму наводяться станом на червень 2002 року	Україна	317,4
	Донецька область	351,9
	Київська область	316,2
	Одеська область	305,9
Межа бідності Наводяться середні показники за 2001 рік для усього населення кожної області	Україна	182,7
	Донецька область	185,2
	Київська область	193,6
	Одеська область	186,3
Відносна межа злиденності Розраховується на даних цього опитування	Усі домогосподарства	123,4
	Пілотні громади Донецької області	128,0
	Пілотні громади Київської області	141,0
	Пілотні громади Одеської області	104,5

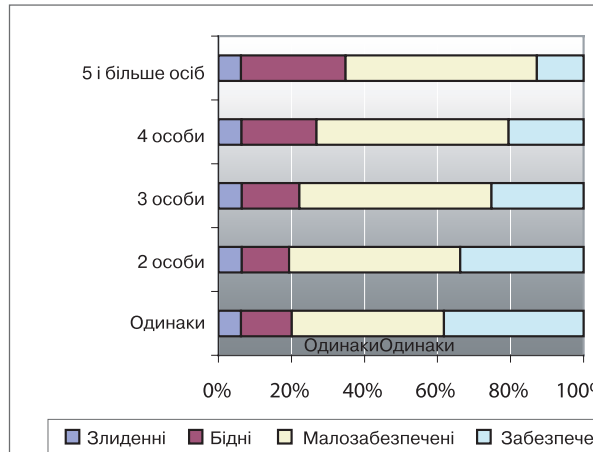
Відповідно до обраних критеріїв домогосподарства були класифіковані за рівнем середньодушового споживання, або споживання на одного члена сім'ї. За даними цього дослідження, щомісячне середньодушове споживання в обстежених громадах складає 314 грн.

Таким чином, в аналізі застосовується така класифікація домогосподарств:

- **малозабезпечені**, щомісячне середньодушове споживання яких нижче за прожитковий мінімум;
- **бідні**, середньодушове споживання яких нижче за межу бідності;
- **злиденні**, середньодушове споживання яких нижче за відносну межу злиденності;
- **забезпечені**, умовно названа нами група, до якої увійшли всі інші домогосподарства.

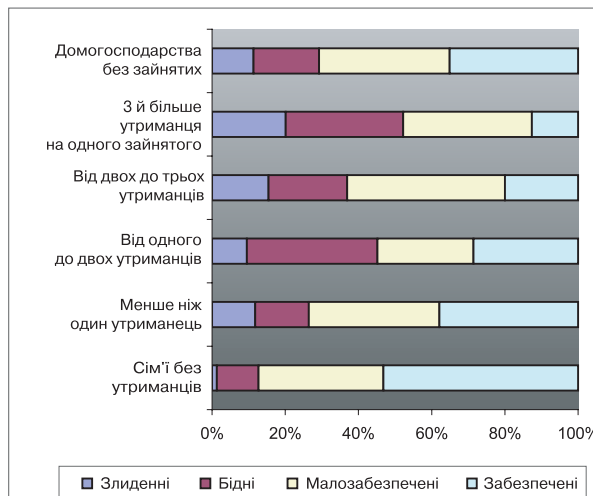
Як свідчать дані дослідження, серед опитаних домогосподарств 67% можна віднести до малозабезпечених, з них 43% – до бідних і 12% – до злидених.

Дані цього дослідження дозволили визначити деякі характеристики домогосподарств, які можна вважати малозабезпеченими, бідними, злиденими.

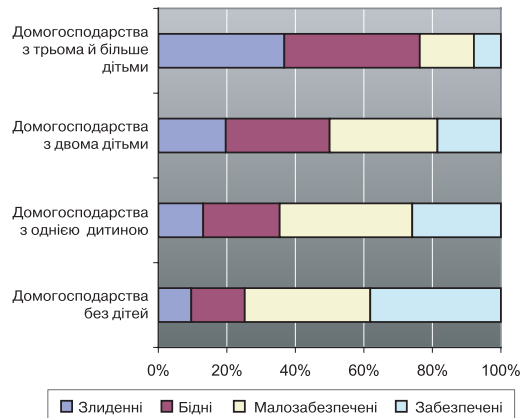
Дослідження показало, що розмір сім'ї корелюється показниками бідності. Для сімей, менших за складом, ймовірність потрапити у групу бідних/малозабезпечених/злидених нижча, ніж для великих сімей.

Графік 1. Поширеність бідності і розмір домогосподарства

Істотним чинником розшарування є також кількість утриманців, що припадає на одного працюючого. Із зростанням навантаження на 1 працюючого рівень бідності зростає. Найбіднішими є сім'ї, в яких на одного працюючого припадає 3 й більше утриманців.

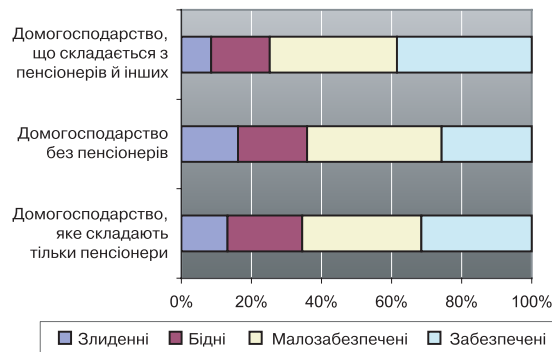
Графік 2. Кількість утриманців на одного зайнятого та рівень бідності

Частка забезпечених сімей знижується із збільшенням кількості дітей. Серед опитаних домогосподарств забезпеченими були:

- 38% домогосподарств без дітей
- 26% домогосподарств з однією дитиною
- 19% сімей з двома дітьми
- і лише 8% сімей з трьома й більше дітьми.

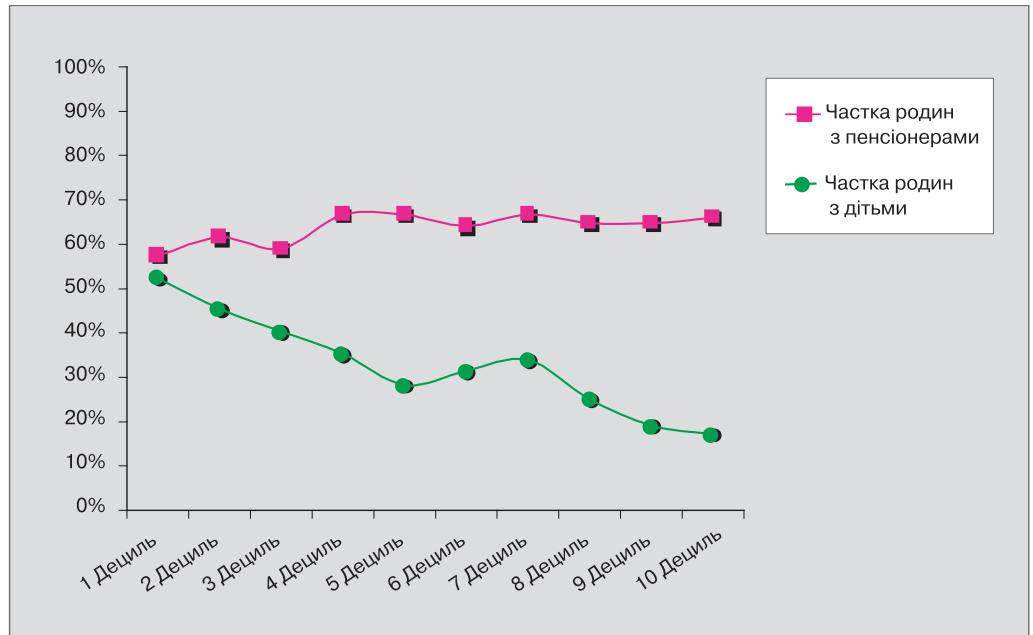
Графік 3. Наявність дітей і рівень бідності

Досить неоднозначною виглядає ситуація із поширеністю бідності серед пенсіонерів. Це пояснюється тим, що такі домогосподарства складають 64% усіх сімей і тому, зрозуміло, мають різний рівень матеріальної забезпеченості.

Графік 4. Наявність пенсіонерів у домогосподарстві і рівень бідності

Матеріальне становище пенсіонерів досить неоднорідне і важко піддається узагальненню.

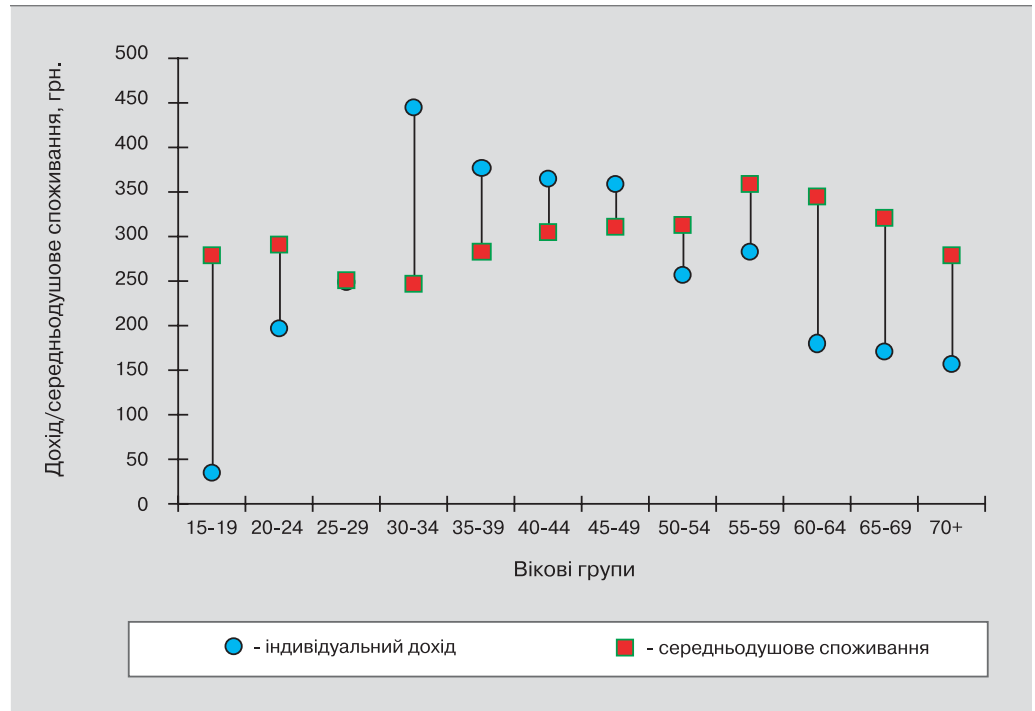

Графік 5. Частка домогосподарств з пенсіонерами і дітьми у децилях середньодушового споживання

Як видно з графіку, розподіл домогосподарств з пенсіонерами характеризується рівномірністю: пенсіонери не сконцентровані ні в групах з нижчим споживанням, ні в групах з вищим споживанням. Графік також ілюструє, що домогосподарства з дітьми сконцентровані скоріше в групах із нижчим споживанням.

Підбиваючи підсумки, можна сказати, що найбільш вразливими є домогосподарства з дітьми, ризик збідніння зростає із зростанням кількості дітей у домогосподарстві.

Окрім характеристик бідних домогосподарств, становлять інтерес *індивідуальні кореляти бідності*. В даному дослідженні було проведено аналіз рівня бідності: для різних вікових груп, серед жінок і чоловіків, для різних освітніх груп, а також аналіз залежності рівня бідності домогосподарства від статусу зайнятості його членів. Як свідчать результати дослідження, найбільшим корелятом бідності є не індивідуальні характеристики, а склад домогосподарства (перш за все, наявність дітей). Для ілюстрації цього висновку ми подаємо графік вікових відмінностей між індивідуальним доходом і середньодушовим споживанням.

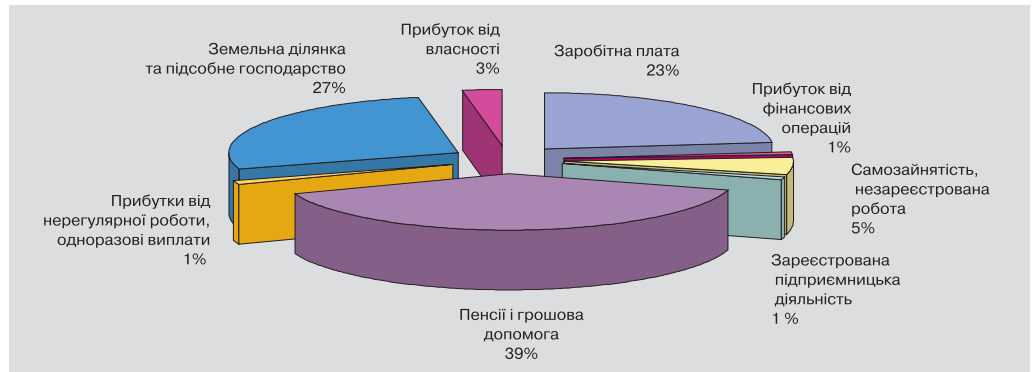

Графік 6. Вікові відмінності між індивідуальним доходом і середньодушовим споживанням

Графік свідчить про те, що, хоча найвищі доходи характерні для вікової групи 30-34 рр., респонденти цього віку найбільшою мірою є годувальниками в своїх сім'ях, а, отже, за рахунок внутрішньосімейного перерозподілу рівень бідності для цієї вікової групи є високим.

2.2. Доходи сільських домогосподарств

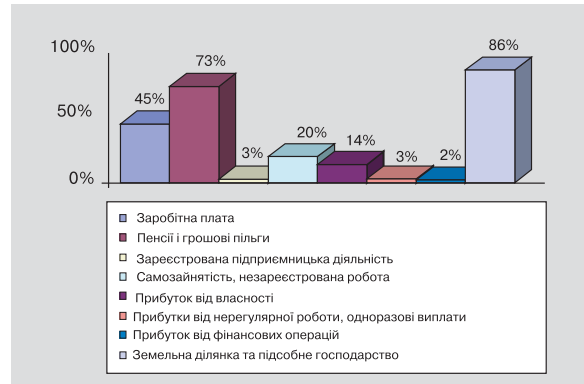
Середньодушовий дохід домогосподарства є іншим важливим показником матеріального добробуту. За даними цього дослідження, сукупний середньодушовий дохід складає 207 грн. на місяць, зокрема 246 грн. в Донецькій області, 215 грн. в Київській області, 152 грн. в Одеській області. Тут необхідно зазначити, що ці показники не характеризують область загалом, адже, зокрема, в Одеській області було відібрано найбідніші сільради, а в Київській області було відібрано Макарівський і Згурівський райони, що знаходяться в зоні радіоактивного забруднення і не відображають ситуацію з доходами в усій області.

Графік 7. Загальна структура сукупного доходу домогосподарств.
Джерела доходів: частка у сукупному доході

В аналізі загальної структури сукупного доходу привертає увагу те, що заробітна плата складає менш, ніж чверть сукупних доходів домогосподарств. Головним джерелом доходу є пенсії і грошові пільги (40%). Друге місце посідає натуральний дохід від роботи на земельній ділянці та у підсобному господарстві.

Така низька частка заробітної плати в загальних доходах зумовлена, значною мірою, демографічним складом сімей. Багато домогосподарств повністю живуть на пенсії, допомогу і стипендії та натуральні доходи від підсобних господарств.

Графік 8. Загальна структура сукупного доходу домогосподарств.
Джерела доходів: частка сімей-одержувачів

Дані про розподіл домогосподарств за структурою доходів показують, що:

- переважна більшість сімей (86%) мають натуральний прибуток від роботи на земельній ділянці та підсобному господарстві;
- трохи менше (73%) родин одержують соціальні трансферти (пенсії і допомоги);
- 40% сімей мають заробітну плату серед інших джерел доходів.

Тут варто додати, що в тих сім'ях, де є працюючі, частка заробітної плати у сукупному доході складає 64%, що значно більше, ніж для обстежених домогосподарств у середньому.

2.3. Витрати сільських домогосподарств

Витрати домогосподарств є ще одним важливим показником добробуту. За даними цього дослідження, середньодушові витрати домогосподарства складають у середньому 191 грн. на місяць. Дані дослідження показують, що домогосподарства різного рівня мають досить схожу структуру витрат.

Графік 9. Структура витрат сільських домогосподарств

Харчування є основною статтею витрат. На нього припадає більше половини сукупних грошових витрат домогосподарств. Поточні витрати на непродовольчі товари складають у середньому 15% усіх витрат. Найбільш вагомими є витрати на миючі засоби, одяг та взуття, утримання автомобіля та пальне. Окрім харчування і повсякденних непродовольчих товарів, наступною вагомою статтею витрат є витрати на обробку земельної ділянки і утримання домашньої худоби та птиці. На це витрачається приблизно десята частина (9%) сукупних витрат. Досить вагомою є частка витрат на утримання житла (8%). Більша частина цих витрат припадає на плату за житло і комунальні послуги (7.3%). Решта – 0.7% – на ремонт житла. Найвагомішими в структурі витрат домогосподарств на послуги є витрати на медичне обслуговування (5%).

Як видно зі структури витрат, продукти харчування є основною статтею витрат опитаних домогосподарств. До того ж, слід відзначити важливість земельної ділянки та підсобного господарства для сільських домогосподарств. Згідно з даними цього дослідження, майже половину продуктів харчування вироблено в особистих підсобних господарствах.

2.4. Зайнятість

Згідно з даними цього дослідження, частка зайнятих членів опитаних домогосподарств працездатного віку складає 52%.

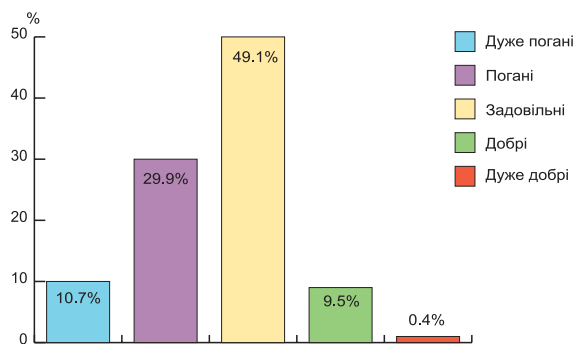
Серед них наймані працівники складають 49%, роботодавці – 1%, самозайняті – 3%.

Графік 10. Розподіл членів домогосподарств працездатного віку за статусом зайнятості

2.5. Умови життя та забезпеченість товарами тривалого вжитку

Оцінка рівня життя домогосподарств лише на основі доходів, витрат і споживання є неповною без урахування житлових умов, майна і нерухомості.

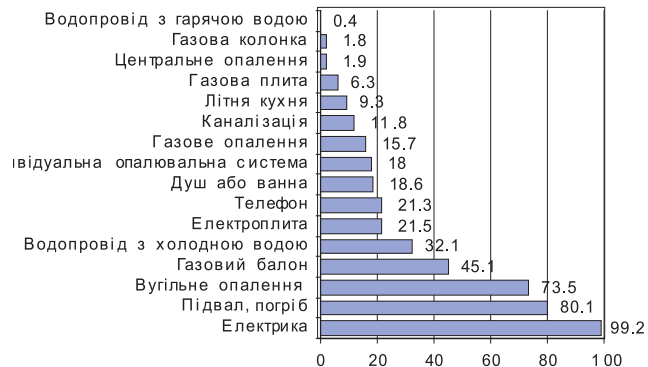
Насамперед, відзначимо, що, незважаючи на те, що в середньому на одного члена домогосподарства припадає приблизно 31 кв.м. загальної площі, що істотно більше ніж в середньому по країні⁴, загальні оцінки респондентами житлових умов є досить низькими.

Низькі оцінки житлових умов в обстежених громадах можна пояснити відсутністю багатьох зручностей, які, як правило, мають міські жителі.

Графік 11. Оцінка членами обстежених громад своїх житлових умов

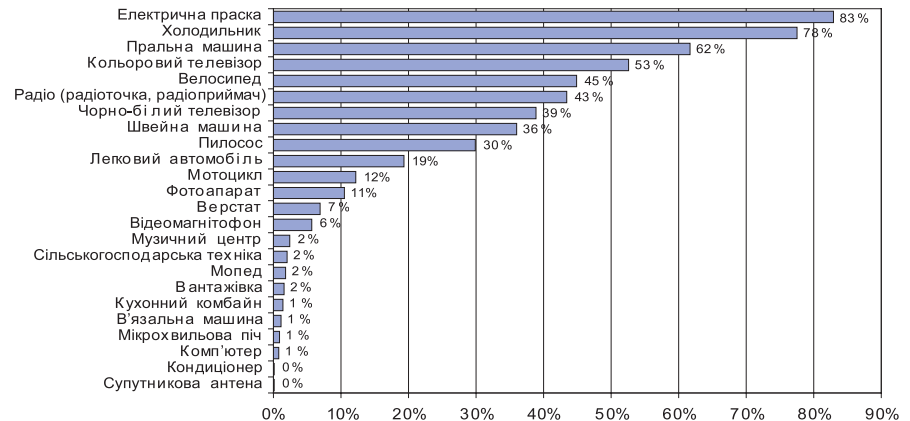
⁴ Наприклад, за даними дослідження КМІС "Здоров'я і добробут у перехідних суспільствах"(2000) в середньому по країні на одну людину припадає 26м², у міських поселеннях - 25м².

Як видно з графіку, холодна вода підведена приблизно в третину будинків; душем або ванною користуються лише 17% сімей; каналізацією – 12%, телефоном – п'ята частина сімей. Водопровід із гарячою водою є розкішшю, доступною лише для 0,4% сімей.

Графік 12. Забезпеченість різними видами комунальних послуг

З огляду на відсутність багатьох зручностей, щомісячна оплата за житло і комунальні послуги складає у середньому 32 грн., але 15% опитаних домогосподарств мали заборгованість по оплаті комунальних послуг.

Графік 13. Забезпеченість сільських сімей товарами тривалого вжитку

Понад половини домогосподарств мають праску, холодильник, пральну машину і кольоровий телевізор. Слід зазначити, що середній термін експлуатації цієї побутової техніки складає 10-18 років. Цілком зрозуміло, що ніяка побутова техніка не призначалася для такого

тривалого використання: фізичний її знос явно близький до 100%, не говорячи вже про моральний.

Багато сімей не можуть собі дозволити навіть таких товарів і задовольняються чорнобілим телевізором і радіо, середній термін експлуатації яких наближається до 20 років.

Досить невтішну картину демонструє аналіз даних про наявність у домогосподарствах устаткування і верстатів, що теоретично можуть використовуватися не тільки для полегшення домашньої праці, але й для одержання прибутку від індивідуальної трудової діяльності.

Є ціла група товарів, які можна назвати предметами розкоші для нашого села, що доступні лише деяким домогосподарствам. Це відеоманітофон, музичний центр, мікрохвильова піч, комп'ютер, супутникова антена і кондиціонер. Переважно ця побутова техніка була придбана протягом останніх п'яти років і належить найбільш забезпеченим сім'ям, яких можна нарахувати одиниці.

2.6. Земельна ділянка та особисте селянське господарство

За результатами опитування, 99% обстежених сімей є власниками землі: 34% мають одну земельну ділянку, 42% – дві ділянки, 19% – три ділянки і 4% мають чотири і більше ділянок.

Графік 14. Земельні ділянки та особисте селянське господарство

Як видно з графіку, досить високою є частка землі, яка не обробляється домогосподарствами, а здається в оренду. У середньому орендодавець одержує від цієї

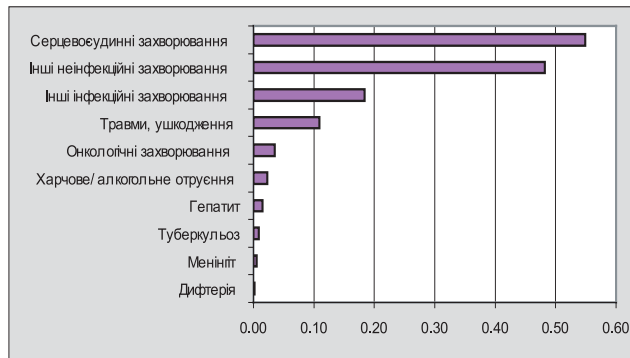

діяльності близько 500 гривень на рік, хоча зустрічаються сім'ї (9%), які здають ділянку безкоштовно.

Ведення особистого селянського господарства і обробка земельної ділянки базуються переважно на ручній праці членів домогосподарства. Вкрай рідко застосовуються транспортні засоби та сільськогосподарське устаткування.

2.7. Здоров'я та медичні послуги

У середньому 81% домогосподарств (54% дорослого населення) хворіли протягом року. Серед захворювань, від яких частіше потерпає сільське населення, переважають:

- Серцево-судинні – 55% від усіх випадків захворювань у дорослих членів домогосподарств
- інші неінфекційні захворювання – 48% (такі, як гіпертонія, поліартрит, ревматизм, жовчнокам'яна хвороба, остеохондроз тощо)
- інфекційні захворювання – 18% (грип, ГРЗ, застуда).

Графік 15. Поширеність захворювань в обстежених домогосподарствах

Досить високим є рівень травматизму – 11% від усіх захворювань у дорослих.

Потреба в медичній допомозі, медикаментах або медичному устаткуванні протягом року виникала в 77% домогосподарств. Приблизно в кожному четвертому випадку хворі не одержали необхідної медичної допомоги, медикаментів або устаткування. Основною причиною була відсутність грошей.

2.8. Ціннісні орієнтації сільських домогосподарств

У кожному домогосподарстві випадковим чином був відібраний один із дорослих, який відповідав на запитання про ціннісні орієнтації, громадську участь та потреби сільських мешканців.

Зміни, що відбуваються у свідомості пересічного українського селянина, з соціологічної точки зору можуть бути визначені як культурна травма. Культурна травма є безпосереднім наслідком зіткнення старої культури та нового способу життя, який виникає під впливом економічних та політичних змін в Україні. Травму, викликану одними і тими ж подіями, різні групи відчують по-різному. Вирішальним чинником, з якого випливає ця різниця, є

соціальний капітал, що допомагає усвідомлювати, визначати та активно протидіяти травмуючим подіям. Під соціальним капіталом ми розуміємо потенціал взаємної довіри та взаємної допомоги. Його обсяг зазвичай вимірюється двома показниками: індексом довіри та членством у громадських об'єднаннях.

В таблиці 2 наведені загальні оцінки респондентами чесності, порядності односельчан, а також ймовірність отримання допомоги у скрутній ситуації – показники, що можуть інтерпретуватися як ступінь взаємної довіри.

Таблиця 2. Оцінка респондентами рівня взаємної довіри в обстежених громадах

	Згоден	Частково згоден, частково не згоден	Не згоден
Люди в нашому селі, в основному, порядні, чесні	37.2	38.6	24.2
Люди в нашому селі дбають лише про добробут власних сімей	83.5	12.9	3.6
Люди в нас дбають про добробут села	18.9	21.8	59.3
Люди в нашому селі прагнуть допомогти тому, хто цього потребує	25.9	23.2	50.8
В цьому селі цілком ймовірно, що хто-небудь спробує скористатися можливістю і надурити	66.1	20.5	13.5
Більшості людей в нашому селі можна довірити розпоряджатися коштами, виділеними на розвиток села	22.4	21.1	56.5
Якщо населення села звернеться до сільської ради з ініціативою, адміністрація зробить все можливе, щоб її підтримати	29.0	22.5	48.5

Більшість опитаних вважають, що їх оточують люди егоїстичні, стурбовані тільки власним добробутом, здатні у корисливих цілях обманювати і привласнювати особисті і громадські кошти. Тільки ледь більше третини сільських жителів вважають своїх односельчан чесними і порядними людьми.

Оцінка рівня залученості сільських жителів до діяльності різного роду формальних і неформальних громадських організацій продемонструвала надзвичайно низький рівень

участі – тільки 7% від загальної кількості усіх членів домогосподарств.

Таким чином, відсутність довіри до людей разом із тим, що переважна більшість респондентів не належить до жодної з громадських організацій, дозволяє зробити висновок, що обсяг соціального капіталу у сільського населення дуже малий.

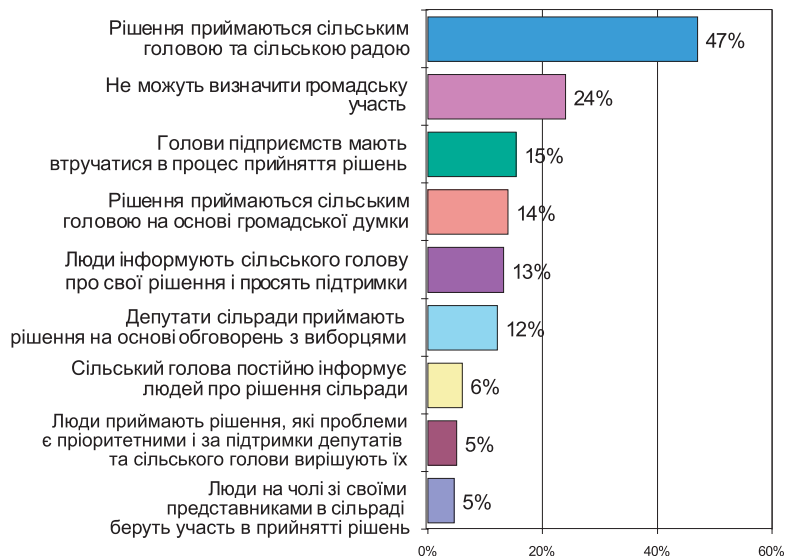
Інформування громадськості і залучення її до процесу прийняття рішень є основною передумовою успішного реформування і функціонування сільських рад. З цієї точки зору великий інтерес становлять думки сільського населення щодо процесу прийняття важливих для села рішень.

Половина учасників опитування вважає, що рішення в сільській раді приймаються сільською радою і сільським головою. Приблизно однакова кількість респондентів вважають, що рішення приймаються головами підприємств та іншими керівниками в селі (17%) та на основі загальних зборів села (18%). Більше чверті опитаних (26%) не знають, як відбувається процес прийняття рішень.

Графік 16. Розуміння селянами процесу прийняття рішень в сільській раді

Оптимальною схемою громадської участі в прийнятті важливих для села рішень частіше за все визнається така, що вже існує, тобто рішення приймаються сільським головою та сільською радою. Таку схему громадської участі підтримало 47% опитаних. Приблизно 15% опитаних вважають, що голови підприємств мають втручатися у процес прийняття рішень на рівні сільської ради. Приблизно однакова кількість респондентів вважають, що прийняття рішень повинно бути делеговане сільському голові (14%) чи депутатам сільської ради (12%). Близько 13% опитаних вважають, що люди мають інформувати сільського голову про свої рішення і просити його підтримки, і майже вдвічі менше прихильників зворотнього потоку інформації, тобто ситуації, коли сільський голова постійно інформує людей про рішення сільської ради. Найменш популярні такі схеми громадської участі, які припускають активний вплив самих сільських жителів на процес прийняття рішень. У більш ніж 24% респондентів виникли ускладнення при визначенні громадської участі.

Графік 17. Думка респондентів щодо оптимальної схеми громадської участі в прийнятті важливих для села рішень

2.9. Доступність деяких соціально-економічних послуг

Аналіз доступності деяких основних послуг для сільського населення показав, що на даний момент недостатньо доступними є послуги дорадчої служби⁵ (89% респондентів повідомили про відсутність можливості скористатися цією послугою або про обмежений доступ до неї), служби зайнятості і перепрофілювання (86%), кредитування і фінансування (84%) і водопроводу (80%). Інші послуги більш доступні, але все ж насторожує той факт, що майже половина респондентів відзначили обмежені можливості отримання медичного обслуговування.

⁵ На даний момент тільки близько 3% мешканців повідомили про можливість скористатися послугами дорадчих служб, у той час як кожний десятий вважає, що такі служби вкрай необхідні селу.

ВИСНОВКИ

Аналіз даних дослідження дозволяє зробити наступні висновки:

- За рівнем середньодушового споживання 67% опитаних домогосподарств можна віднести до малозабезпечених, з них 31% – до бідних, а 12% сімей – до злиденних. Найбільш вразливими групами населення є сім'ї з дітьми, а ризик збідніння значно зростає зі зростанням кількості дітей у домогосподарстві.
- У структурі сукупного доходу сільських домогосподарств заробітна плата складає менш, ніж чверть сукупних доходів домогосподарств, а головним джерелом доходу є пенсії і грошові пільги. Друге місце посідає натуральний дохід від роботи на земельній ділянці та ведення особистого селянського господарства. Відповідно до матеріалів дослідження, зайнятими було 52% членів опитаних домогосподарств працездатного віку.
- Харчування є основною статтею витрат сільського населення, на нього припадає трохи більше половини сукупних грошових витрат домогосподарств. Дані про джерела надходження продуктів харчування у домогосподарство демонструють велике значення особистого селянського господарства для харчового споживання сільських домогосподарств.
- Загальні оцінки житлових умов є досить низькими, що пояснюється відсутністю у сільській місцевості багатьох зручностей, таких, наприклад, як центральне опалення, водопровід із гарячою водою, телефон. У середньому, період експлуатації побутової техніки в обстежених сільських домогосподарствах складає 10-18 років.
- Майже всі сім'ї (99%) є власниками землі. Земельна частка в основному використовується для вирощування продукції або передається в оренду.
- Дослідження показало високий загальний рівень захворюваності, а також низький рівень медичного обслуговування в обстежених громадах.
- Дослідження виявило низький рівень соціального капіталу, визначеного на основі індексу взаємної довіри та участі в громадських об'єднаннях.
- Більше чверті опитаних не знають, як відбувається процес прийняття рішень в сільській раді.
- Найменш доступними серед інших видів послуг для сільського населення є послуги дорадчої служби, служби зайнятості і перепрофілювання, кредитування і фінансування.

ШЛЯХИ ПІДВИЩЕННЯ ДОХОДІВ СІЛЬСЬКОГО НАСЕЛЕННЯ НА ПРИКЛАДІ КИЇВСЬКОЇ ОБЛАСТІ

Програма підвищення рівня життя сільського населення в Україні розпочала роботу в Київській області з відпрацювання моделей комплексного розвитку сільських територій три роки тому в Макарівському районі. Саме в трьох сільських громадах дотаційного району Полісся було впроваджено кілька життєздатних моделей підвищення доходів жителів села, які сьогодні поширюються в інших районах Київщини.

Сільськогосподарський обслуговуючий кооператив (СОК) для дрібних фермерських та особистих селянських господарств

Відсутність засобів виробництва та доступу до агротехнічних послуг

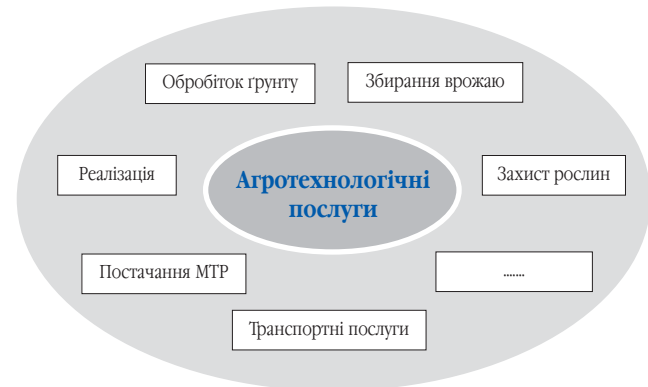
«...Ведення господарства засноване переважно на ручній праці...
...60% займаються діяльністю для власних потреб,
і лише 5% використовують землю як джерело прибутку.»*

Розвиток сільськогосподарських обслуговуючих кооперативів

Відпрацьована модель багатофункціонального сільськогосподарського обслуговуючого кооперативу на базі СОК «Макарівський сільський сервісний центр»

Створено 5 нових СОК у пілотних районах. Доступ до послуг одержали 4217 чол.

* Тут і надалі у верхньому лівому кутку зазначено проблему, виявлену в ході дослідження домогосподарств в пілотних громадах Програми підвищення рівня життя сільського населення.

По окремих видах власники особистих селянських господарств виробляють біля 80-90% сільськогосподарської продукції. Разом з тим, ми знаємо, що праця власників особистих селянських господарств є малопродуктивною. Найчастіше вони не мають доступу до кредитних ресурсів, техніки, нових технологій і знань. У той же час, для більшості сільського населення ця діяльність є чи не єдиним джерелом доходу.

Макарівський кооперативний сільський сервісний центр (сільськогосподарський обслуговуючий кооператив) функціонує вже три сільськогосподарські сезони, членам кооперативу надається понад 30 видів агробізнеспослуг; основні з яких:

- **обробіток земельних ділянок, дотримання технологій** (боротьба з бур'янами, колорадським жуком та іншими шкідниками сільськогосподарських культур) та **збирання врожаю** (зернових, картоплі, заготівля сіна тощо);
- **послуги в галузі тваринництва** (забезпечення племінним молодняком худоби та птиці, запліднення корів та інше);
- **забезпечення матеріально-технічними ресурсами** (насіння, мінеральні добрива та гербіциди, комбікорми, господарський реманент, та багато іншого);
- **допомога в реалізації вирощеної сільськогосподарської продукції** (молоко, картопля).

Макарівський кооператив став базою для розповсюдження ідеї сільськогосподарської обслуговуючої кооперації на інші регіони України. Тільки в 2002 р. на базі кооперативу проведено понад 35 семінарів, з метою отримання досвіду кооператив відвідало більше 1300 осіб.

В Київській області цього року створені та розпочали практичну діяльність п'ять таких кооперативів. Особливо важливим є те, що їхня матеріально-технічна база сформована винятково за рахунок власних ресурсів селян. При її формуванні також відпрацьована модель залучення розпайованого майна та ресурсів Київського обласного лізингового фонду. Кооперативні сільські сервісні центри стали впроваджуватися в інших регіонах України.

Практика діяльності сільського сервісного центру довела необхідність запроваджувати та розвивати наступну модель – сільську кредитну спілку.

Сільська кредитна спілка

Відсутність доступу до мікrokредитів, в тому числі, для споживчих цілей

«...недоступними є послуги з кредитування та фінансування (84% респондентів)...
...навіть ті предмети, якими володіє більше половини селян, є досить старими»

Розвиток схем мікrokредитування, зокрема, кредитних спілок

Кредитна спілка "Господар" створена без сторонньої фінансової підтримки три роки тому. Членами спілки розроблена оригінальна модель кредитної політики, в результаті якої селяни мають реальну можливість отримати відносно недорогі кредити для розширення особистих селянських господарств.

Кредитна спілка, як форма фінансової кооперації, має досить важливе соціальне значення - селяни повірили в переваги і реальну силу згуртування.

Комунальне підприємство

Ця модель розроблена в Одеській області і реплікована в Київській області.

З метою перейняття досвіду роботи комунального підприємства в Овідіопольському районі Одеської області було організовано поїздку всіх сільських голів Макарівського району на чолі з головою Районної ради. Після цього було проведено низку семінарів, на яких сільські голови одержали відповідну методичну літературу. Також було надано допомогу у підготовці установчих документів комунальних підприємств.

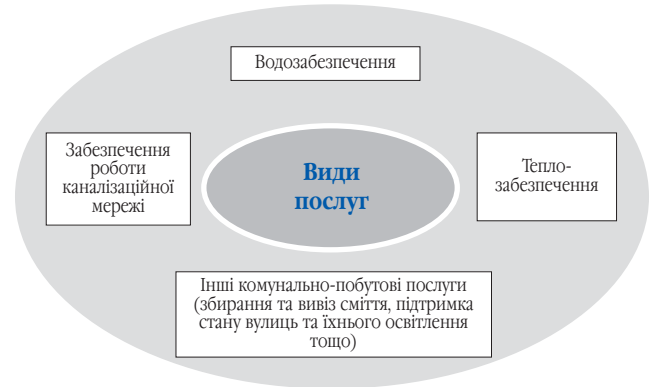
Відсутність доступу до комунальних послуг

«... недостатньо доступними є послуги з водопостачання (80%)...
...Хоча практично всі сільські жителі (93%) забезпечені власним житлом, умови життя є досить низькими»

Комунальні підприємства

Комунальне підприємство – муніципальне підприємство, власником і розпорядником якого є сільська рада

Створено два сільські підприємства з надання комунальних послуг – у Згурівському та Ставищенському районах.

В результаті в Макарові було створено районне комунальне підприємство; в с. Розкішне Ставищенського району, де проживають 3500 жителів, створено сільське комунальне підприємство; в Згурівському районі почав працювати обслуговуючий кооператив з надання комунальних та інших соціально-побутових послуг.

Демонстраційна діяльність

Основне завдання демонстраційної діяльності – сприяння підвищенню продуктивності сільськогосподарського виробництва в особистих селянських та фермерських господарствах.

В сільській громаді набагато ефективнішими є покази нових технологій на ділянках фермерів та в особистих селянських господарствах, а не на дослідних ділянках наукових установ. Головна мета демонстраційної діяльності – довести фермерам і власникам особистих селянських господарств, як за однакових умов одержати більший прибуток за рахунок підвищення культури або диверсифікації сільськогосподарського виробництва.

Низькі доходи від ведення особистого селянського господарства

«... Друге місце у структурі сукупного доходу посідає натуральний дохід від роботи на земельній ділянці та ведення підсобного господарства (27%)»

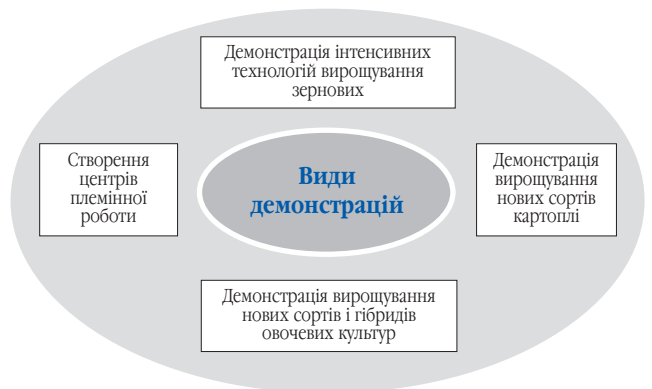

Демонстраційна діяльність

Основні завдання:

- демонстрація прогресивних технологій
- демонстрація нових культур, сортів і гібридів, порід тварин
- проведення практичних семінарів, розповсюдження досвіду

Створено та підтримується шість демонстраційних ділянок, до демонстраційної діяльності залучено 5 членів ФСТ, 14 членів ОСГ, 16 учнів сільської школи та 30 дітей, які залишилися без батьківської опіки.

Демонстраційна діяльність проводиться в таких напрямках:

- запровадження сучасних технологій вирощування сільськогосподарських культур, відгодівлі птиці та домашньої худоби
- вирощування нових сортів та гібридів
- створення сільських центрів племінної роботи.

Диверсифікація зайнятості сільського населення

В усьому світі доходи сільського населення від сільськогосподарської діяльності постійно зменшуються. В окремих країнах рівень таких доходів становить лише 20% половина з яких – дотаційні виплати. На нашу країну рано чи пізно чекає те ж саме.

Мета цієї моделі – поступове формування свідомості сільського населення щодо потреб зміни або розширення сфери діяльності. Для цього спільно з місцевими службами зайнятості у всіх пілотних районах відпрацьовуються різноманітні підходи диверсифікації зайнятості.

Одним з підходів є формування груп безробітних, для яких проводиться цикл семінарів на тему "Як розпочати та вдало вести власний бізнес в сільській місцевості". При цьому велика увага та наголос робиться на залученні сільського населення як до сільськогосподарського, так і до так званого "несільськогосподарського" бізнесу.

Наприклад, в пілотних сільських громадах відкриваються сервісні центри, які надають

побутові та інші послуги:

- ремонт взуття
- ремонт теле-радіоапаратури
- послуги перукаря
- зоотехнічні послуги
- агромагазин
- пункт заготівлі молока
- пекарні тощо.

В результаті такої діяльності сільські безробітні отримали реальну можливість

Низький рівень зайнятості та нерозвинена сфера послуг

«...зайнятими було 52% членів опитаних домогосподарств працездатного віку.
...найменш доступними є послуги служби зайнятості і перепрофілювання (86%)»

Диверсифікація зайнятості сільського населення

Основні напрями роботи:

- розвиток малого (несільськогосподарського) бізнесу на селі
- профорієнтація сільської молоді та школярів
- підтримка розвитку народних ремесел

За 2002 рік створено 53 робочих місця, в тому числі 25 у 4 нових пілотних громадах.

навчитися та розпочати власну справу, скористатися одноразовою допомогою для організації підприємницької діяльності від служби зайнятості або отримати стартовий капітал у кредитній спілці. Вони повірили в те, що і в ринкових умовах можна заробляти гроші на життя й бути суспільно корисною людиною, бути соціально захищеним членом суспільства.

Громадські організації

Загальновідомо, що сільське населення, не маючи належного інформаційно-консультаційного забезпечення, було практично не підготовлене до процесів реформування, ринкових перетворень та соціально-економічних проблем, які виникли в сільській місцевості. Програмою ініційовано допомогу у створенні громадських організацій в пілотних сільських громадах з метою вирішення соціальних проблем сільських громад та сприяння розвитку громадянського суспільства. На першому етапі надається супроводження їхньої діяльності та організаційна підтримка.

Гарним прикладом є діяльність громадської організації в пілотній громаді в селі Нова Оржиця, де під час однієї зі сходок жителі підняли питання про розграбування сільських приміщень. Було ініційовано створення групи захисту майна громади, визначені відповідальні за це, складений відповідний протокол, в якому передбачено, що так зване "нічие" майно, яке розкрадається, слід використати для формування матеріально-технічної бази кооперативного сільського сервісного центру. Результат цієї ініціативи – збережене майно, яке стало основою для формування кооперативу.

Низька громадська активність сільських жителів

«...Рівень залучення сільських жителів до діяльності формальних і неформальних громадських організацій є надзвичайно низьким – тільки 7%».

Сприяння розвитку громадянського суспільства та громад

Основні напрями роботи:

- сприяння створенню громадських організацій
- розвиток моделей передачі об'єктів соціальної сфери у комунальну власність
- створення третейського суду в аграрній сфері
- співпраця з громадськими організаціями, які діють на місцях
- проведення громадських заходів

Третейський суд в аграрній сфері

На селі, особливо в період урегулювання земельних і майнових проблем, виникає безліч спірних питань, вирішення яких в багатьох випадках вимагає судового розгляду. Несвоєчасне вирішення спорів створює соціальну напругу.

Сьогодні на базі пілотних громад відпрацьовується модель третейського суду в аграрній сфері. Такий суд є ефективним та невитратним механізмом вирішення значної кількості конфліктів і непорозумінь серед мешканців громад.

Інформаційно-просвітницька діяльність

Недостатнє інформаційне забезпечення – це основа багатьох проблем. Сьогодні сільське населення має обмежений доступ до законодавчої бази, новітніх технологій, ринкової інформації тощо. Певна частка населення недостатньо інформована про діяльність місцевих органів влади. Внаслідок цього селяни є найбільш незахищеними членами суспільства. В свою чергу, це викликає зворотню реакцію: поширюється зневіра, аполітичність, відмежованість від суспільства й апатія.

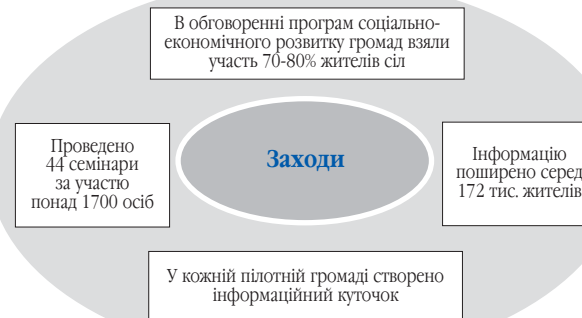
Недостатня поінформованість населення та участь у прийнятті рішень

«...більше чверті опитаних не знають, як відбувається процес прийняття рішень в сільській раді.
...82% вважають, що вони не можуть впливати на важливі рішення».

Інформаційно-просвітницька діяльність

Основні напрями роботи:

- розробка комплексних програм соціально-економічного розвитку громад із широким залученням мешканців сіл
- проведення семінарів, сходок
- поширення досвіду через обласні та районні засоби інформації
- співпраця з органами місцевого самоуправління
- підготовка друкованих матеріалів

Нами реалізовано кілька ініціатив, що націлені на донесення до сільського населення

інформації та знань. Серед основних належить назвати такі:

- розробка комплексних програм соціально-економічного розвитку громад із широким залученням мешканців сіл
- проведення семінарів, сходок
- поширення досвіду через обласні та районні засоби інформації
- співпраця з органами місцевого самоуправління
- інформаційна система "Аграрний ринок Київщини", яка надає доступ до ринкової інформації
- підготовка друкованих матеріалів тощо
- створення у пілотних громадах інформаційних куточків.

Аграрна дорадча служба

Найменш доступними для сільського населення є послуги дорадчої служби

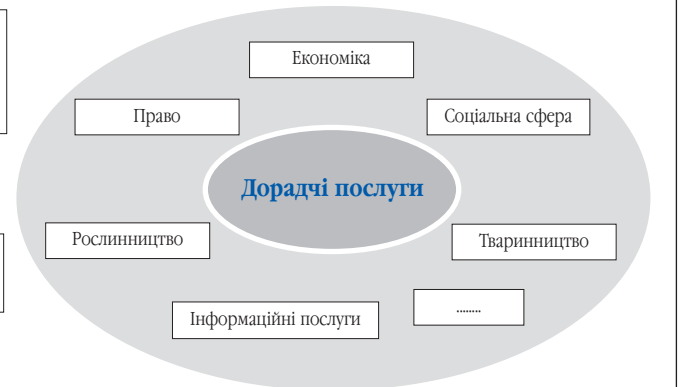
«...89% респондентів повідомили про відсутність можливості скористатися цією послугою або про обмежений доступ до неї»

Формування та розвиток мережі аграрних дорадчих служб

Сформована обласна дорадча служба, три районні – у Макарівському, Згурівському й Ставищенському районах, консультаційні пункти у Бородянському районі та смт. Гребінки

Надано 1434 одноразових консультацій і укладено 30 договорів на абонентське обслуговування

Дорадчі служби за технічної підтримки розвинутих країн вже діють у 18 областях України і мають відповідні напрацювання. Модель аграрної дорадчої служби, яка реалізована у Донецькій області і втілюється у Київській та Одеській областях за підтримки Міністерства у справах міжнародного розвитку Великої Британії, націлена на комплексне вирішення проблем як аграрних виробників, так і сільського населення загалом. Стратегія розбудови нашої дорадчої служби включає чотири основні напрями діяльності.

Розвиток дорадництва

Передбачається навчання консультантів, організація та надання консультацій безпосередньо сільськогосподарським товаровиробникам із технологічних, економічних, юридичних та інших питань. Ця робота спрямована на розширення товарності та підвищення продуктивності і прибутковості сільськогосподарського виробництва, в першу чергу, фермерських та особистих селянських господарств.

Розвиток ринкової інфраструктури села

Робота спрямована на ініціювання та надання практичної допомоги у створенні та, на першому етапі, у підтримці формування ринкової інфраструктури, зокрема

- сільськогосподарських обслуговуючих кооперативів
- кооперативних агроторгових домів
- сільських комунальних підприємств
- сільських кредитних спілок
- суб'єктів малого і середнього бізнесу в сільські місцевості.

Сфери діяльності Київської обласної аграрної дорадчої служби

СЕКТОР РОЗВИТКУ ДОРАДНИЦТВА

- Навчання сільськогосподарських товаровиробників і сільського населення
- Надання консультацій з технологічних, економічних та юридичних питань
- Демонстраційна діяльність
- Підбір і навчання дорадників
- Надання практичної, методологічної та інформаційної допомоги районним службам у веденні діяльності та створенні консультативних пунктів

СЕКТОР РОЗВИТКУ РИНКОВОЇ ІНФРАСТРУКТУРИ СЕЛА

- Організація та проведення навчання з питань кооперації та забезпечення стійкого функціонування кооперативів, кредитних спілок
- Надання консультацій та методологічної допомоги у створенні:
 - Сільськогосподарських обслуговуючих кооперативів
 - Кредитних спілок
- Консультаційний супровід створених структур

СЕКТОР РОЗВИТКУ СОЦІАЛЬНОЇ ІНФРАСТРУКТУРИ СЕЛА

- Консультації з питань передачі, утримання та розвитку об'єктів соціальної інфраструктури села
- Консультації з питань альтернативної зайнятості сільського населення та пошуку альтернативних джерел доходів
- Навчання для сільського населення
- Профорієнтація та соціальна адаптація сільських безробітних
- Участь у реалізації та супровід державних програм розвитку сільських територій, дітей і молоді на селі тощо

СЕКТОР ІНФОРМАЦІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

- Підготовка та публікація методологічних і навчальних посібників
- Проведення днів поля, виставок, демонстрацій тощо
- Створення комп'ютерних баз інформаційної підтримки
- Розповсюдження позитивного досвіду роботи Програми, КОАДС та сільськогосподарських товаровиробників
- Постійне інформаційне забезпечення сільськогосподарських товаровиробників і сільського населення

За підтримки дорадчої служби на базі Макарівського кооперативу та кредитної спілки "Господар" створений та функціонує навчальний центр з питань сільськогосподарської та фінансової кооперації. Саме в цьому центрі за підтримки кваліфікованих консультантів отримують перші практичні знання члени ініціативних груп, які виявили бажання формувати кооперативи. Крім навчання, дорадча служба допомагає розробити статутні документи, супроводжує процес державної реєстрації, формування матеріально-технічної бази та, на першому етапі, господарську діяльність кооперативів загалом.

Як результат, Київська обласна аграрна дорадча служба стала одним із співвиконавців Київської обласної програми розвитку сільськогосподарських обслуговуючих кооперативів на 2002-2004 р., затвердженої Розпорядженням голови Київської облдержадміністрації від 17 жовтня 2002 р., № 623.

Розвиток соціальної інфраструктури села

Головним завданням цього напрямку є сприяння розвитку соціальної інфраструктури в сільській місцевості шляхом ініціювання, підтримки, впровадження та супроводу перерахованих раніше соціально-орієнтованих моделей.

Прикладом може бути надання сільській громаді кваліфікованої допомоги в розробці комплексних програм соціально-економічного розвитку села як одного з механізмів згуртування сільського населення навколо вирішення спільних проблем. Іншими словами, це надання допомоги у формуванні соціальної активності. Так, на День місцевого самоврядування в одному з пілотних сіл, де було організовано святкову сходку, усім селом було обговорено Програму розвитку й зібрано 1200 грн. на ремонт огорожі кладовища.

Інформаційне забезпечення

Це чи не найголовніший блок, який забезпечує успішну реалізацію вищезазначених компонентів та, що важливо, сприяє розповсюдженню розроблених моделей і підходів. І якщо великі підприємства ще якось впоралися зі своїми проблемами, то інформації, яка потрібна невеликим товаровиробникам і власникам особистих селянських господарств, обмаль.

Один з основних наших принципів – це те, що у своїй діяльності ми відкриті та орієнтуємось на співпрацю з науково-дослідними та навчальними установами, місцевими органами влади, неурядовими організаціями тощо.

ЗМІСТ

Слово до читача	5
Через добробут селянина до заможної держави	7
Програма підвищення рівня життя сільського населення в Україні	8
Базове дослідження домогосподарств у пілотних громадах Донецької, Одеської та Київської областей	10
Шляхи підвищення доходів сільського населення на прикладі Київської області	27

